پرسی ئەنفال‌و دادگایكردنی تاوانباران‌و ئایندەی كورد

عومەرمحەمەد

ئێستا كە سەدام‌و كەمینەیەك لە دارو دەستەكەی بە تۆمەتی تاوانی ئەنفال لەبەر دەمی دادگادان، ئەوەی چاوەڕوانیانە سزا یە نەك دەربازبوون، چونكە ئەوانەی كەئێستا لە بەردەم دادگای باڵای تاوانەكاندان، تەنها بە تۆمەتی ئەنفالكردنی كورد لێكۆلینەوە یان لەگەڵدا نەكراوە، بەڵكو بە زۆر تاوانی تر تۆمەتبارن وەك : سەركردایەتی كردنی (قەتڵ‌وعامی دوجێل، كە ئێستا بەهۆیەوە لە ناو پرۆسەی دادگایكردندان‌و واپێدەچێت بەم زووانەو هەرلەم مانگەدا بریاری دادگا لەدژیان دەربچێت، هەروەها بە تاوانی ئەنفالكردنی بەشێكی گەلی كوردو كوشتن‌و شوێن بزركردنی بەرزانیەكان، كیمیابارانكردنی شاری هەڵەبجە، دۆسێی كوردە فەیلیەكان‌و قەتل‌وعام كردنی شیعەكانی خوارووی عێراق‌وچەند تاوانێكی تریش، ئەمە جگە لەوەی سەركردایەتی‌و فەرمانداری دڕندەترین رژێمی سیاسی بەعس بوون, پیادەكردنی تاوانی جینۆسایدكردنی خەڵكی كوردستان, بەتایبەتی لەهەڵەبجەو پەلامارەكانی ئەنفالدا كە زۆرناوەندی جیهانی‌و ناوخۆیی لێی ئاگادرن‌و بەچاوی خۆیان بینیویانە بەعس چۆن رەفتاری نامرۆڤانەی دەرهەق بەخەڵكی كوردستان كردووە, پێشیلكردنی یاسای نێودەوڵەتی, كرینی چەك‌ومادەی كۆمەڵ كوژو بەكارهێنانیان لەجەنگی ئێران‌و لەناوخۆی عێراقدا بەتایبەتی لەدژی خەڵكی كوردستان, بۆیە بەلای كەمەوە سەدام‌و دارودەستەكەی ئەگەری كردنەوەی هیچ دەرگایەك نیە بەروویاندا بۆ ئازادبوون. بەڵكو هەموو ئەنجامدەرانی تاوانی ئەنفال‌وجینۆسایدكردنی كورد رەنگە دادگایكردنە كە نەیان بوێرێ، كەواتە زۆرگرنگە كورد بتوانێ بە لۆژیكێكی عەقلانیەوە مامەڵە لەگەڵ ئەو دۆسێیانەدا بكات، نەك بە عاتیفەو تەنها بە سزای لە سێدارەدانی (سەدام حسێن‌و عەلی حەسەن مجید) بەهار لە خۆی نەهێنێتە چۆكان، چونكە لە سێدارەدانی صدام‌و عەلی كیمیاوی نەك خزمەتی دۆسێی ئەنفال‌وچارەنوسی سیاسی گەلی كورد ناكات، بەڵكو دەبێتە جۆرە سەروەرییەكیش بۆ خودی سەدام‌و شۆڤێنیزمی عەرەبی، لەبەرئەوەی ئەوان بە هەموو پێوانەیەكی یاسایی تاوانبارن، ئەنجامدەری تاوانی جینۆسایدن‌و تاوانی جینۆسایدیش ترسناكترین جۆری تاوانەكانەو بەپێی یاسای نیودەوڵەتی لە تاوانەكانی تر جیاكراوەتەوە، بۆیە دەرفەتی دەربازبوونیان نیەو سزادانیشیان مەسەلەیەكی یاساییە نەك خێرێك بێت بەگەلی كوردی بكەن، هەروەك لەبەندی دووەمی یاسای ژمارە(10)ی دادگای نوربێرگ/خاڵی 4/دا هاتووە: (پلەو پایەی رەسمی هەركەسێك، جا سەرۆكی دەوڵەت بێت، یان سەرانی لێپرسراوی كارگێری حكومەت، لە تاوانی جینۆسایدكردندا ئەمە لەبەر چاوناگیرێ‌و لەبەرپرسیارێتی تاوانەكەی كەم ناكاتەوەو دەربازی ناكات، هەروەها ناشبێتە هۆی سووك كردنی تاوانەكەی ...)(1) ئەگەرچی لە دەستورویاسای ناوخۆی دەوڵەتی عێراقدا لە سەرەتای دروستبوونیەوە تا رژێمی لە گۆرنراوی سەدام حسینیش، كۆی ئەو تاوانانەی لە كوردستان ئەنجامدراون، نەك بە تاوانی جینۆساید بەڵكو لەبنەرەتدا بە تاوانی بچوكیش نەژمێردراون، بەپێچەوانەوە بەناوی سەروەری یاساو تۆمەتباركردنی جیاجیاوە كورد قەتل‌و عامكراوەو هەولی پاكتاوكردنی دراوەو مێژووی شێوێندراوە، بەڵام ئەم تاوانانە لەیاسای نێونەتەوەیی دەربازنابن، هەروەك برگەی (B) لەبەندی دووەمی ژمارە (10)ی دادگای نوربێكدا دەڵێت: (ئەگەر یەكێك فەرمانی حكومەتەكەی جێبەجێكردبێت، لە تاوانی جینۆساید دەربازی نابێت، بەڵام رەنگە حوكمەكەی سوكتر بكات)(2) بەڵام ئەوەی پێویستە لێرەدا هەلوەستەی لەسەربكەین ئەوەیە كە تەنیا سزا دانی تاوانباران بەسنین لەبەرانبەر تاوانی جینۆسایدكردنی بەشێك لە گەلی كورد، بەڵكو گرنگ ئەوەیە بریارەكانی دادگا لەبارەی جینۆسایدكردنی كوردەوە چۆن دەبن‌وچارەنوسی قوربانیەكە (گەلی كورد) لەعێراقدا چۆن یەكلاییدەكاتەوە، ئەگەر بریارەكانی دادگا لە رووی عەدالەتەوە كورتیانهێنا كورد، چ هەلوێستێكی

دەبێت‌ودواتر چ ڕێگایەك هەڵدەبژێرێت، لێرەوە پێویستمان بەوەیە هەلوەستەیەك لەسەردادگای لاهای بکەین لەمەر دادگایکردنی هاوکارێکی رژێمی سەدام حوسین لە جینۆساید کردنی کورددا، کە بەهۆی سزا دانی (فرانس ڤان ئانرات)گەورە بازرگانی مادەی کیمیاوی‌یەوە توانیویتی جینۆسایدکردنی بەشێك لە گەلی کورد ساغ بکاتەوە، ئەم دادگایە کە ئێستا دۆسێکەی لەبەردەمی دادگای عێراقیشدایە گەلێك کۆدی نهێنی‌وگرنگی بۆ کوردو تەنانەت بۆ یاسای نێو دەوڵەتیش کردووەتەوە، لە دوای دادگای هۆڵنداوە کورد دەتوانێت، ئەگەر کەسێك تۆمەتبار بێت یان گومانلێکراوبێت بەتاوانی جینۆسایدکردنی گەلەکەی، جا ئەنجامدەربێت بەشێوەیەکی راستەوخۆ یان ناراستەوخۆ لە هەرکوێیەکی ولاتانی ئەوروپا بەپێی ئەوەی ئەو ولاتانە دادگاکانیان سەربەخۆن، دەتوانن ئەوکەسە بدەن بەدادگاو سزای بدەن‌و لە هەمانکاتدا قەرەبووشی پێوەربگرنەوە، هەروەك ناوەندی چاك لە هۆڵندا بەوکارە هەستا.

ئەگەرچی کورد لەسەدەی بیستەمدا قرکراو هەوڵی پاکتاوکردنی یەکجاری دراو کەس بەدەنگیەوە نەهات، بەڵام لە سەدەی بیست‌ویەکدا ئەوا بۆ دووەمین جارە دادگا بۆ تاوانبارانی جینۆسایدکردنی کورد دادەنرێت، دادگای هۆڵنداو دادگای ناوخۆی نیشتمانی دوو پرۆسەن دەتوانن کورد بخەنەوە سەرپێی خۆیان، چونکە ئەگەر دادگای عێراقی لەبەرانبەر ئەنجامدەرانی تاوانی جینۆساید کەم تەرخەم بێت، هێشتا دەرگاکان بۆ کورد کراوەن‌و بەتەواوی داناخرێن، لەبەرئەوەی بەپێی یاسای نێونەتەوەیی تێپەڕبوونی کات بەسەر ئەنجامدانی تاوانەکاندا نابنەهۆی لەدەستدانی خەسڵەتی یاسایی، لەبەرئەوەی پەیمانامەی دژی جینۆسایدکردنی نەتەوەیەکگرتووەکان جینۆساید بە تاوانێکی نێونەتەوەیی‌و ترسناك دەژمێرێت، بۆ سەلماندنی ئەم راستیەش نمونەیەك لە بەندی یەکەمی پەیماننامەی دژی جینۆساید دەهێنینەوە، کەبەپێی بەندی یەکەمی رەچاونەکردنی بەسەرنەچوونی کاتی تاوانی جەنگ‌وتاوانی دژی مرۆڤایەتی لە سالی 1968: (تاوانی دژی مرۆڤایەتی گوێ بەوەنادات، لەکاتی جەنگدا یان لەکاتی ئاشتیدا تاوانەکان، ئەنجامدراون، هەروەك‌ولە دەستوری دادگای سەربازی نوربیرگدا لە 1945/8/8 دیاریکراوە: (راونان لەئەنجامی هێرشی چەکداری یان داگیرکردن‌ورەفتاری دژبەمرۆڤ، ئەوانە ئەنجامی سیاسەتی ئاپارتایدو جینۆسایدن، کە لە پەیماننامەی 1948دا دەربارەی قەدەغەکردنی جینۆسایدو سزاخستنە سەرتاوانکارانیدا دیاریکراوە، ئەگەرچی ئەو کارانە بەپێی یاسای ناوخۆی ئەو ولاتەی لێیان ئەنجامدراوە یاسا شکاندنیش نەبن)(3) هەرسەبارەت بەم لایەنە بەندی پێنجەمی راپۆرتی لیژنەی یاسای نیودەوڵەتی نەتەوەیەکگرتووەکان، جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە: (تاوانی دژی ئاشتی‌و ئاسایشی مرۆڤایەتی بەحوکمی خەسلەتەکەی بەرحوکمی سەردەمی بەسەرچوو ناکەوێت)(4) هەروەها پێویستە تێشکێکیش بخەینە سەر دادگای هۆڵندا کاتێك دەستەی پارێزەران لەکاتی کۆبوونەوەکانی دادگادا لە بەرژەوەندی تاوانبار فرانس ڤان ئانراتدا، ئەوەیان ڕاگەیاندبوو: (ئەم کێشەیەی داواکاری گشتی دایمەزراندووە لە دژی گومانلێکراو دەبێت پەسەند نەکرێت، بە هۆکاری ئەوەی ئەو کردەوانەی گومانلێکراو پێیهەڵساوە لە رووی یاساییەوە بەسەرچوون و کاتێکی زۆری بەسەردا تێپەڕیووە)(5). بەڵام دادگا ئەم داوایەی پارێزەران رەتدەکاتەوە دیسانەوە لەهەمان دادگا دەستەی پارێزەرانی تۆمەتبار نارەزایەتیان دەربریی‌و ئەوەیانرایانگەیاندبوو: (بەشداریکردن لە تاوانی جینوساید وتاوانەکانی جەنگ دوو ڕوداوون پێکەوە گرێدراون و بەدوای یەکدا دێن. لەبەر ئەوەی ئەم دادگایە لە شاری دەنهاخ دەسەڵاتی بڕیار وحوکمدانی نییە لە مەڕ تاوانە بنچینەییەکە (واتە: جینۆساید)، هەر بۆیە دەسەڵاتی بڕیارو حوکمدانی بە سەر ئەم ڕووداوانەشدا نییە. کە لەکوردستانی عێراق ئەنجامدراون ،بەتایبەتی لە ئێستادا کە لەو جێگایەی جینۆسایدی تیدا پیادەکراوە، ئەنجامدەرانیشی راستەوخۆ دادگایی نەکراون، بەڵام دادگا ئەم ناڕەزاییەی دەستەی پارێزەرانی ڕەتکردووەتەوە. بەڵکو دادوەر پێی راگەیاندبوون، ئەگەر ئەوەی پارێزەران دەیڵێن ڕاستو درووست بێت، ئەوا دەبێتە هۆی پەسەند نەکردنی داواکاریەکەی داواکاری گشتی.

بەبروای دادوەر ڤان رۆسۆم (Van Rosom) بەشیداریکردن لە تاوانێکدا، ئەگەر بێتو ئەو تاوانە جینۆساید یان تاوانی جەنگ بێت، بە گوێرەی یاساکانی هۆڵەندا، تاوانێکی سەربەخۆیە و سزا دەدرێت. بۆ نموونە: ئەم تاوانانە کات و شوێنی دیاری کراوی خۆی هەیە بۆ ئەنجامدانی. (ئەگەرگومانلێکراوێك لە نێو خاکی هولەندا بژی و هەڵگری رەگەزنامەی (جنسیەی)

هولەندی بێت، دەکرێ لە سەر بەشیداریکردن لە تاواندا، لە هۆلەندا دادگایی بکرێت، بە گوێرەی ماددەی 5 لە یاساکانی تاوان و بە گوێرەی ماددەی 2 ی یاسای لێپرسینەوەی تاوانکاری هەروەها بە گوێرەی دەسەلاتی تایبەتی یاساکانی نێودەوڵەتی بۆ تاوان. نەك تەنیا دادوەری هولەندی بەلکو دادوەری شاری دەنهاخیش دەسەڵاتی ئەوەی پێدراوە زانیاری لەم بارەیەوە هەبێت.

بۆیە ئەوەی دەستەی پارێزەران ڕایانگەیاند بە هیچ کلۆجێك لە لایەن یاساکانی نێودەولەتی یەوە پشتگیری لێناکریت. بە تایبەتی لە تاوانی نێودەولەتیدا کەسانێکی زۆر و چەند لایەنێکی جیاواز بەشداری تێدا دەکەن. هەمیشە دادگایکردنی ئەم حاڵەتانە لە چەند جێگایەکی جیاواز ئەنجام دەدرێت. ئەگەر بەم شێوەیە کارنەکرێت ئەوا چەندەها گومانلێکراوی جینۆساید لە سزادان دەرباز دەبن. ئەمە بە هیچ کلۆجێك نابێ ببێتە هۆی دەستبەرداربوونی ئەرکەکانی سەرشانمان(مەبەست دادوەرییە) لە مەڕ سزادانی تاوانە نێودەوڵەتیەکان. بارگرانی ئەم تاوانانە ئەرکێکمان پێدەسپێرێ کە نابێ هیچ جیاوازیەك هەبێ لە نێوان شێوەو جۆری بەشداربوون لە تاوانەکاندا) (6) هەروەها دەستەی پارێزەران داوایان لە دادگا کردبوو ڕادەی تاوانبارێتی حوکمەتی وولاتێکی جیاواز هەڵبسەنگێنێت، چونکە عێراق لە هەموو ولاتێکی تردەسەلاتی زیاترە بۆ دادگایی کردنی ئەم ڕووداوانەی بەردەستمان. بۆیە حوکمدان لە سەر ئەم کێشەیە بە گوێرەی یاساکانی نێودەوڵەتی کارێکی نابەجێیە. بەڵام دیسانەوە دادوەر داواکەیان ڕەتدەکاتەوەو دەڵێت: (ئەم ناڕەزاییە بێ مانایە. وولاتی هۆڵەندا لەم حاڵەتەدا حوکمی کەسێك نادات بە گوێرەی یاساکانی نێودەولەتی پارێزراو بێت (حصانەی قانونی هەبێت). هەرچەندە لەسەر دادگا پێویستە لەم کێشەیەی بەردەستیدا هەڵسەنگاندنی خۆی ئاشکرا بکات سەبارەت بە تاوانە بنچینەییەکان (واتە: جینوساید)، کە لە لایەن ئەوکەسانەوە ئەنجامدراون کە لە بانگهێشتی دادگادا ناویان براوە. بەلام ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کە دادگا حوکمی ئەو کەسانە دەدا، چونکە ئەم هەڵسەنگاندنە نابێتە هۆی سزادانی ئەوان یان سەپاندنی لێپرسینەوەی یاسایی بە سەریاندا.

دادگا هەڵسەنگاندنی خۆی بەرامبەر بەو کەسانەی لە بانگهێشتی دادگادا ناویان براوە وەك ئەنجامدەری سەرەکی تاوانی (جینوساید) ڕوون دەکاتەوە. دادگا دەڵیت ئەم کەسانە حاڵی حازر هیچ پلەیەکی ڕەسمیان نەماوە و هیچ جۆرە پارێزراویەکی (حصانەی) نێودەوڵەتی نایانگرێتەوە. یاساکانی نێودەوڵەتی ناتەبا نین بەوەی ئەم کەسانە حوکم بدرێن بەرامبەر ئەو تاوانانەی کردویانە کاتێك ئەوان جڵەوەی دەسەڵاتیان لە دەستدا بووە. ئەمەش هیچ پەیوەندیەکی نیە بەو پرسیارەوە کە ئایا حوکمدانی ئەم کەسانە لەم کاتەدا کارێکی مەحاڵە یان نابەجێ یە.

سەبارەت بەو خاڵەی عێراق وڵاتێکە لە هەموو وڵاتانی تر زیاتر دەسەڵاتی یاسایی هەیە بۆ دادگاییکردنی ئەم کێشەیە، دادگا دەڵێت: بە گوێرەی یاساکانی نێودەوڵەتی، چ تاوانە سەرەکیەکان، (واتە جینوساید)، چ بەشداریکردنی کەسی گومانلێکراو لەم تاوانانەدا کارێك نین تایبەت بن بە دەزگایەکی یاسایی دیاریکراو.)(7) لێرەدا دادگای هۆڵنداش ئەوە ساغ دەکاتەوە ئەوانەی تاوانباری سەرەکین یان هاوبەش‌و یاریدەدەر دەشێت لە هەرکوێیەك دەرفەتی گونجاو هەبوو داوایان لەسەرتۆماربکرێت‌وبگیرێن‌و دادگا سزای یاساییان بەسەردا بسەپێنێ، چونکە تاوانی جینۆساید تاوانێکی نێونەتەوەییەو لەهەرکوێیەك دادگاو تۆمەتبار هەبوون، گرتن‌ودادگایکردنیان نابێتە کارێکی نەگونجاوو نایاسایی. بۆیە دادگای باڵای تاوانەکان لە عێراق ئەگەر راستگۆبێت‌و بەراستی سەربەخۆبێت‌وپابەندبێت بە یاسانیودەلەتیەکانەوە ئەوا وێرای سزادانی یاسایی ئەنجامدەران‌وتاوانباران، دەتوانێ بەشێك لە کۆی مرۆڤایەتی کەقوربانی جینۆسایدەوناوی گەلی کوردە لە عێراقدا بخاتەوە سەرپێی خۆیی‌و بەپێی یاساو بەقەد قەوارەی تاوانەکانی بریاری قەربووکردنەوەی بداتەوە. تالەبەر رۆشنایی بریارەکانی دادگایکردنەکەو پەیماننامەی دژبە جینۆساید بەچاودێری نەتەوەیەکگرتووەکان دەوڵەتی عێراقیش وەك مەسەلەیەکی ئەخلاقی‌و یاسایی بە ئەرکی خۆی هەستێ‌و داوای لێبوردن لەگەلی کورد بکات‌و قەرەبووی مادی‌ومەعنەوی بکاتەوەو وەك رێزلێنانێکیش بۆ قوربانیانی جینۆسایدکردنی هەردوو رۆژی 4/14 وەك کارەساتی ئەنفال‌و3/16 بۆهەلەبجە بکاتە پشووی رەسمی لە سەراسەری عێراقدا. دادگای باڵای تاوانەکان دەتوانێ دەرگای لێکتێگەیشتن‌ولێبوردەیی‌وکلتوری دیموکراسی لە عێراقدا بکاتەوەو گورزێکی کوشندەش بەکلتوری بەعسیزم بکێشێت، ئەگەر روخانی بەعس وەرچەرخانێکی گەورە بووبێت، لە ژیانی عێراقیەکاندا ئەوا ریشەکێشانی بەعسیزم دەبێتە وەرچەرخانێکی گەورەتر، بۆیە بریاری

لەسێدارەدانی سەرانی بەعس بەبێ بەفەرمی ناسینی جینۆسایدکردنوقەرەبوکردنەوەی گەلی کورد، بەبێ دوای لێبوردن لێی لەلایەن دەولەتی عێراقەوە ، دەبێتە سیناریۆیەکی دزێوو، ئامادەبوونەوەی ترسی ئەنفال لەبەرگ و فۆرمی جیاوازتردا لەئایندەی عێراق وکوردستاندا.

سەرچاوەکان

مارف عومەرگوڵ جینۆسایدکردنی کورد لەبەر رۆشنایی یاسای نێو دەولەتاندا.ل 132

هەمان سەرچاوەو هەمان لاپەرە.

هەمان سەرچاوە لاپەرە ل 132-133

هەمان سەرچاوە لاپەرە ل 133

دادگای شاری دەنهاخ بۆ تاوانبار فرانس ڤان ئانرات وەرگێردراوی کوردی – بەختیار عارف ل5

هەمان سەرچاوە ل4

هەمان سەرچاوەوە ل4